

Araştırma Makalesi / Research Article

**1 NUMARALI KÜTAHYA ŞER'İYYE SİCİLİ'NE GÖRE 18. ASRIN BAŞINDA
KÜTAHYA'DA GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLK EDİNME MESELELERİ VE TİCARİ
FAALİYETLERİ**

Özlem SOYER ZEYREK¹

Öz

Başlangıçtan itibaren Osmanlı toplumunun bir parçası olan gayrimüslimler, kendi iç nizamlarında hukuki alanlarını düzenleyebilme ve uygulayabilme serbestliğine sahip olmalarına rağmen çoğu zaman Osmanlı hukukuna yani şer'iyeye mahkemelerine başvurmuşlardır. Bu çalışmada Kütahya'daki gayrimüslimlerin mülk edinimleri ve yürütmekte oldukları ticari faaliyetleri 1 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili üzerinden ele alınmış, onların bu konularda şer'i mahkemeye taşıdıkları meselelerinin neler olduğu ve nasıl çözümlendiği incelenmiştir. Çeşitli başlıklar altında değerlendirdiğimiz hükümler, Osmanlı hukuk sisteminin gayrimüslimlere yaklaşımına dair örnekler sunmasının yanında, 18. asır başlarında Kütahya'daki gayrimüslimlerin ticari yaşamına dair kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, gayrimüslim, ticari faaliyetler, mülk edinimi, mahkeme kayıtları.

**PROPERTY ACQUISITION AND COMMERCIAL ACTIVITIES OF NON-MUSLIMS
IN KÜTAHYA AT THE BEGINNING OF THE 18th CENTURY, ACCORDING TO THE
KÜTAHYA ŞER'İYYE REGISTRY NO.1**

Abstract

Although non-Muslims, who were a part of the Ottoman society from the beginning, had the freedom to regulate and apply their legal fields in their internal order, they often applied to Ottoman Law, namely the Sharia courts. In this study, the property acquisitions and commercial activities of non-Muslims in Kütahya were handled over the Kütahya Şer'iyeye Registry No.1, what were their problems having been brought to the Şer'i Courts and how they were resolved were analyzed. Besides the provisions we have evaluated under various headings offer examples of the approach of the Ottoman Legal System to non-Muslims, they also contain valuable information on non-Muslims about their commercial life in Kütahya at the beginning of the 18th century.

Keywords: Kütahya, non-Muslim, commercial activities, property acquisition, court records.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ORCID 0000-0002-8547-6416, ozlem.szeyrek@dpu.edu.tr.

Başvuru Tarihi (Received): 31.05.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 28.04.2021

Giriş

Bir devleti topyekûn inşa eden ve ayakta tutan temel unsur adalet düzenidir. Devletlerin, içinde buldukları siyasi konjonktür, sahip oldukları sosyo-kültürel yapı, inanç sistemi, eğitim yapısı gibi hususlar onların adalet sisteminin şekillenmesinde önemli unsurları teşkil etmektedir. Söz konusu durum, farklı inançlara ve milliyete sahip kişilerin adalet arayışı olduğunda devletin, her kesimin ihtiyacını giderecek nitelikteki hukuki uygulamalara sahip olması gerekmektedir. Osmanlı adalet sistemi; hak, eşitlik, suç ve ceza, iddia ve delil, suçlu tespit veya takip gibi birçok açıdan incelenebilir niteliktedir. Kadılık makamınca tutulan şer'iyeye sicilleri, tüm bunları içermesinin yanında kişilerin sahip çıktığı veya feragat ettiği hakkını kaydettirdiği bir vesikadır. Ayrıca sadece şahısların değil, hukuk tarafından toplumun geneline ait olan varlıkların da hakkının korunduğu, savunulduğu ve olanın bitenin kaydedildiği yerdir. Bu yönü ile şer'iyeye sicilleri Osmanlı toplumu için hukukun nasıl uygulandığını gözlemleyebileceğimiz en önemli veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu sicil defterleri sadece Müslüman ahalî ile ilgili değil, Osmanlı Devleti'nin tebaası olan gayrimüslimlerle de ilgili meselelerle doludur.

Osmanlıların fethettikleri topraklarda bulunan gayrimüslimlere tanıdıkları serbestiyet ve hakların kullanımında İslam dininin öngördüğü esaslar uygulanmıştır. İslam'a göre gayrimüslimlere din değiştirmeleri hususunda zorlama olmazdı. Bu yönüyle Osmanlı Devleti oluşturduğu Millet Sistemi ile gayrimüslimlerin yönetimini çağdaşlarına göre en iyi uygulayan devletlerden biri olmuştur. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra daha sistemli bir şekil almaya başlayan Millet Sistemi her gayrimüslim cemaate belli alanlarda kendi temsilcileri aracılığı ile idare olunmaları ve kendi içlerindeki meseleleri bu mercilerde halletmeleri imkânını sağlamıştır². Gayrimüslimlerin hukuki meselelerini bu şekilde Müslüman idaresi altında halletmeleri İslam'ın sahip olduğu hoşgörünün bir eseridir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, gayrimüslimlerin hukukî meselelerine herhangi bir Müslüman dâhil ise konu mutlaka kadılık makamında çözülmekteydi. Fakat sadece gayrimüslimlerin konu olduğu durumlara da şer'iyeye sicillerinde çokça rastlanmaktadır. Örneğin, Üsküdar'da Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin hukuki boyutunu 18. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla konu alan bir çalışmada görülmektedir ki; kadı, Müslümanların kendi aralarında, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında ve gayrimüslimlerin kendi aralarında olan davalara da bakmaktaydı ve üzerinde çalışılan bu sicillerde başka bir mahkemenin varlığına işaret eden bir veri bulunmamıştır (Erkan, 2015: 74).

Gayrimüslimler hangi konularda kadılık makamına başvurmuşlardır? Onları birçok açıdan ilgilendiren mevzular sicillere nasıl yansımıştır? Gayrimüslimleri Müslümanlardan ayrı tutan hukuki bir yaklaşım gözlemlenebilmekte midir? Bu bakış açısıyla, Anadolu Eyaleti'nin merkezi Kütahya'yı temel alarak yaptığımız bu çalışmada gayrimüslimlerle ilgili olan bazı maddî konuları çeşitli başlıklar altında ele almayı uygun gördük. Bu başlıklar, 1 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili³ incelenerek elde edilen verilere göre belirlenmiştir. Bu ve benzeri çalışmalar, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda -birçok alanda olduğu gibi gayrimüslimler konusunda da yapılan ıslahatlarla- geçirdiği köklü değişimlerin öncesinde neler yaşandığını ortaya koymasından önem arz etmektedir. Dolayısıyla çalışmamıza zemin teşkil eden Kütahya şehrinin şer'iyeye sicilleri

² Millet sisteminin tanımı ve bu sistemin nasıl işlediğine dair detaylı bilgi ve yapılan tartışmalar için Bkz. Eryılmaz, B. (1992), *Osmanlı Devleti'nde millet sistemi* - Alternatif Üniversite, İstanbul: Ağaç Yayıncılık. Özcoşar, İ. (2003), Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin hukuki durumu ve millet sistemi, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, s.124-139, M Kenanoğlu, M. M. (2003), Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim teb'anın idaresinde kullandığı bir yöntem olarak "ruhani iltizam" sistemi, *Divan İlmi Araştırmalar*, Sayı: 14, 2003/1, s.67-84. Ayrıca gayrimüslimlerin İslam hukukundaki yerini incelemek için Bkz. Bostancı, A. (1999), *İslam kamu hukukunda gayrimüslimler (Hz. Peygamber devri uygulaması temelinde)*, Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.

³ BOA, MŞS (Meşihat Şer'iyeye Sicilleri), 1 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili (1NKŞS).

tüm bunların yanında gayrimüslimlerin bu şehirdeki faaliyetlerini anlamamız, hukuka yansıyan problemlerinin neler olduğunu tespit edebilmemiz açısından önemlidir.

Çalışmamızı 1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili üzerinden yürütmemizin nedeni ise bu defterin şehrin en eski tarihli sicil defteri olması ve diğer sicil defterlerine kıyasla çok daha hacimli olmasıdır. 1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili 185 Varak, 904 hüküm olan bir defterdir ve bu defterin transkripsiyonu 3 ayrı yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır⁴. Örneğin 2 Numaralı sicil 100 varak 255 hüküm⁵, 6 numaralı sicil defteri ise 56 varak 198 hükümdür⁶. Biz bu çalışmada 1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili'nin transkripsiyonunu yapan yüksek lisans tezlerini de incelemekle beraber çalışmamızı orijinal siciller üzerinden yürüttük. Bu, üzerinde çalıştığımız belgelerde transkripsiyonlarda okunamamış veya yanlış okunmuş yerleri düzeltme imkânı da sunmuştur ki, bunu metin içerisinde belirttik. 1. sicilde belgeler bazen kronolojik sırayla gitmese de H.1107- M. 1695/ H.1114-M.1703 yılları arasında kapsamaktadır. Bu yönüyle baktığımızda üzerinde çalışmış olduğumuz zaman dilimi, Kütahya'daki gayrimüslimlerin başlıklar halinde ele aldığımız durumları hakkında genel bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlamaz ancak bu konuda bir kanaat oluşturabilir.

1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili'nin kapsadığı tarihe en yakın nüfus bilgisine baktığımızda, 1675-76 yıllarında Kütahya'da gayrimüslim nüfusun 113 hane olduğu ve toplam nüfusun %16'sına tekabül ettiği görülmektedir (Çakır İ. E. 2016: 253-254).

1. Sicildeki 904 hükmün 63'ü bizzat gayrimüslimlerin taraf olduğu yahut gayrimüslimleri ilgilendiren hükümler olup, bu hükümlerden çalışmamız içerisinde çeşitli başlıklar altında ele aldığımız hüküm sayısı 35'tir. (Diğer hükümler gayrimüslimlerin, cizye, asayiş, vs. konuları içermektedir.)

İncelediğimiz bu belgeler, gayrimüslimlerin mülk edinim yöntemlerinin yanı sıra nasıl mülklere sahip olduklarını ve dolayısıyla onların maddi yönden varlık seviyesini; söz konusu mülkler dükkânlar olduğunda ise iş sahalarını göstermeleri açısından önemlidir. Gayrimüslimlerin kadılık makamına taşınan ticari faaliyetleri ile ilgili olan hükümler ise onların iş yaşamında yaşadıkları problemleri ya da hukukça kaydedilmesi gereken işleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gayrimüslimlerin edindikleri mülklerden ve sicillere yansıyan ticari faaliyetlerinden ise bu ikisinin birbirini destekler mahiyette bir korelasyon içerip içermediğine değinilecektir.

1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili'nin 3 ayrı yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olması, aşağıda yer vereceğimiz konuları içine alan 8 yıllık bir bütün olarak görülememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla biz, bu 8 yılı içine alan sicilde gayrimüslimlerle ilgili yoğunluk arz eden konuları bir araya getirmek suretiyle değerlendirmeye gayret ettik.

Kütahya'daki gayrimüslimlerin hukuki meselelerini ekonomik, sosyal ve kültürel olarak tam anlamıyla ortaya koyup genel bir çıkarım yapabilmek için ise şer'iyye sicillerinin tümünden ele alınıp ayrıca diğer arşiv belgeleri ve ilk elden kaynaklarla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu şekilde genel bir kaniya varmak mümkün olabilir. Bu ise çok daha kapsamlı, uzun zaman dilimini ele alan bir çalışmayı gerektirmektedir.

⁴ Dağlı, S. (2004), *1 Numaralı Kütahya şer'iye sicili (1. Bölüm) transkripsiyonu ve kritiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya. Güngör, E. (2006), *1 Numaralı Kütahya şer'iye sicili (2. Bölüm) transkripsiyonu ve kritiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya.; Sarıavcı, L. (2007), *1 Numaralı Kütahya şer'iye sicili (3. Bölüm) transkripsiyonu ve kritiği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Kütahya.

⁵ BOA, MŞS, 2 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili.

⁶ BOA, MŞS, 6 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili; Karacaçıl, K. (2002), *6 numaralı Kütahya şer'iyye sicili transkripsiyonu ve edisyon kritiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya.

Yaptığımız araştırmada gayrimüslimlerin mülk edinimi ve ticari hayatlarına dair elde ettiğimiz tüm veriler aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

1. Gayrimüslimlerin Mülk Edinim Yöntemleri

1.1. Hibe

Hibe, bir kişinin gönül rızası ile bir başkasına sahibi olduğu mal ya da mülkünü karşılıksız olarak bağışlamasıdır. Bu uygulama bütün inançlarda yer bulmuş, kişiler yardım maksatlı olarak ihtiyaç sahiplerine, sevdikleri kişilere ya da inançları doğrultusunda hizmet edenlere hibede bulunmuşlardır. Hibe, insani duygular bakımından toplumda karşılıksız yardımlaşma becerisinin kazanılmış olduğunu göstermektedir. Mal ya da mülkünü karşılıksız veren manevi bir doyum yaşarken, hibeyi kabul eden, hem maddi hem manevi tatmin duygusunu yaşamaktadır. Dolayısıyla hibe, sosyal, ekonomik ve dini yaşamın ihtiyaçlarını karşılama noktasında insanlar arasında bir denge kurmaktadır. Her din ya da inançtan insanın malını, mülkünü hibe edebiliyor oluşu, yardımlaşmanın dini bir yönünün olmasının dışında bunun insanî bir görev olduğunu bize göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde de hibe uygulaması Müslümanlar arasında oldukça yaygındı. Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimler de hem kendi aralarında hem de diğer inançlar ya da milletler arasında yardımlaşma faaliyetlerinde bulunabilmişlerdir. Hibede mülkün el değiştirmesi söz konusu olduğu için ileride varisler tarafından problem çıkmaması adına bu hibenin kimler arasında ve ne şekilde gerçekleştiği kayıt altına alınmaktaydı. Bu kayıtlar gayrimüslimlerin kendi içlerinde tutulabildiği gibi mahkemeye müracaat sonucunda şer'iyye sicillerine de kaydedilmekteydi. Ayrıca gayrimüslimlerin hibeleriyle ilgili ortaya çıkan durumlara dair fetvalar da söz konusudur (Düzenli, 2015: 192-195).

İster Müslüman olsun ister gayrimüslim olsun hibe etmekten kastın, zaman zaman mal ya da mülkün beytülmale geçmesinden endişe duyularak, buna bir önlem almak amaçlı olabildiği görülmektedir. Bu durumun meşru bir davranış olup olmadığı noktasında, bir gayrimüslimin hasta olduğu halde mülkünü beytülmalden kaçırıp bir kimseye bağışlaması caiz görülmüştür (Düzenli, 2015:192). Ayrıca murisler zaman zaman varislerinden mal kaçırmak ya da mallarını çocuklarından bazısına vermek istediklerinde hibe uygulamasına başvurabiliyorlardı. Hibe her ne kadar İslam dinince teşvik ediliyor olsa da bu uygulama miras hakkı gibi hakların ihlalini de doğurmaktaydı. Bu ihlal, kardeşler arası eşitsizliğe ve kırgınlığa sebep olabileceğinden İslam hukuku hibe yoluyla varisleri mirastan mahrum etmeye yönelik sınırlandırmalar uygulamaya koyabilmektedir (Yılmaz, 2017/3: 223)⁷.

18. yüzyılın başlarında Kütahya'da gayrimüslimlerin hibe uygulamasına baktığımızda çeşitli örnekleri görmek mümkün olmuştur. Bu uygulamalar başka birine hibede bulunma olabildiği gibi akrabaya ya da evlada hibe şeklinde de olmuştur. Ayrıca satışı yapılan bir mülkün bedelinin alıcısına bağışlanması da başka bir hibe uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hibe uygulamasında varisi olmaksızın bir başka kişiye hibede bulunanlara baktığımızda; Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Mekrem binti Ohan'ın sahibi olduğu bir arsa ile 2 döşek, 2 yastık, 2 yorgan ve 2 tencere ve 1 tepsiyi Erşon veledi Sekyar'a hibe ettiğini görmekteyiz. (BOA, MŞS, 1 NKŞS. Varak (v.).7a, Belge No:42; Dağlı, 2004: 63)⁸.

⁷ Bu sınırlandırmalar; ayet ve hadisler ışığında ayrımcılığın doğru olmadığı referans alınmak suretiyle, ayrımcılığa ya da haksızlığa uğrayan varislerin olayı mahkemeye intikal ettirerek mağduriyetlerinin giderilmesini talep etme haklarının olması şeklinde açıklanmıştır. Bkz. Yılmaz, İ. (2017), İslam hukukunda hibe yoluyla varisleri mirastan mahrum etmeye yönelik tasarrufların sınırlandırılması” *Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 8 Cilt: VIII, Sayı:18, 2017/3, s.221-223.

⁸ 1. Sicilde defterin varak numaralarına baktığımızda 2 adet 2 numaralı varak görülmektedir. Biz bu 2 sayfayı 2a,2b,2c,2d olarak ele alıp belgelerin numaralarını bu varak numaralarına göre verdik. 2. 2 numaralı varaktan yani

Akrabasına hibede bulunan Kütahya'nın Çerçi Müslüman Mahallesi sakinlerinden olan Sultan binti İnseraş ise Mehmet Çelebi ibni Mustafa'yı, Ebubekir Hamza ve Abdülcelil bin Ebubekir'in şahitlikleriyle vekil tayin etmiştir. Sultan binti İnseraş erkek kardeşinin oğlu Sanon veledi Yorki'ye yaldızlı bir sim kuşak, bir sim kemer kuşak, bir çift altın bilezik, bir tek incili kol bağı, yedi ayaklı bir altın sacayağı, bir altın bukağı, bir çift altın küpe, bir dizi inci, bir telli kumaştan kaftan, 6 adet sahan, bir sini, bir testi, bir kapaklı tencereyi hibe etmiştir (BOA, 1 NKŞS, v.17b, Belge No: 95; Dağlı, 2004: 131). Bir kadının bir erkeğe bu eşyaları bağışlamasının nedenleri üzerine düşünüldüğünde; Sanon'un, maddi olarak değer addeden bu eşyaları satıp ücretini alabilecek olduğu veya Sanon evlenecek olup maddi gücü yetmediği için kız tarafına verilmek veya çeyiz olarak kullanılmak üzere malların halası tarafından verilmiş olabileceği akla gelmektedir. Yine bu eşyaların bir borç karşılığı ya da başka sebeplerle alınmasının önüne geçilmek istenmiş olabileceği de düşünülebilir.

Sadece tek bir evlat gözetilerek yapılan hibeler de söz konusu olmuştur. Kütahya'nın Çerçi Müslüman Mahallesi sakinlerinden Dimitri veledi Durmuş, büyük oğlu Kalyan'a alt katı ve üst katı olan evini içerisindeki eşyaları ile birlikte hibe etmiştir (BOA, MŞS,1 NKŞS, v. 84a Belge No: 441; Güngör, 2006: 166).

Evlada yapılan hibelerden birini de Kütahya'nın Ahi ...(?)⁹ Mahallesi'nden Kirkor veledi Asbat'ın büyük oğlu Mardyos'a yaptığı hibe oluşturmaktadır. Kirkor, aynı mahallede bulunan, alt katı ve üst katı olan, tavanı bakır döşeli olan evi ile Kuyumcular Sokağı'nda bulunan iki kuyumcu dükkânını, üç ineği, 15 adet zinurunu oğluna hibe etmiştir. Oğlu da içinde firmı, ahırını, suyu ve meyveli/meyvesiz ağaçları olan evi, iki dükkânı, inekleri, bakır tavanı teslim almıştır (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 60a, Belge No: 326; Dağlı, 2004: 385).

Hibe konusunda karşımıza çıkan diğer bir mesele, yapılan bir alım-satım işleminin muvazaalı yani danışıklı/hileli satış uygulaması şeklinde gerçekleşmiş olmasıdır. Burada bir satış işlemi yapılmakta ancak satış işlemi sırasında teslim alınan ücret, alım yapan kişiye hibe olarak geri verilmektedir. Bunda amaç mirasçılardan ya da beytülmalen mal kaçırmak olarak görülebilir.

Bu konuyu, aile veya akrabalarından birine önce satış yapıp ardından hibe edenler, bir de sadece başkalarına satış yapıp hibe edenler olarak iki kısımda ele almak mümkündür.

Akrabalarına muvazaalı satış yapanlardan biri Kütahya'nın Büyükorta Mahallesi sakinlerinden Mekrem binti Petros'tur. Mekrem, ana-baba bir kız kardeşi kızını Basbiyet binti Agop'a bazı eşyaları satmış, daha sonra ise eşyalar karşılığında aldığı 35 kuruş meblağı da yine Basbiyet'e bağışlamıştır. Mükerrerem'in sattığı eşyalar şu şekildedir: 30 zira¹⁰ maraz bezi, 10 zira' penbe bezi, 1 nakışlı çarşaf, 1 nakışlı bohça, 10 zira' kettan bezi, 5 adet elvan yemeni çember, 3 adet pembe sarık, 1 arakiyye, 2 çiriş çapri makreme, 1 nakışlı makreme, 1 alaca zenne kaftanı, 1 mor kapama, 1 kırmızı zeybun, 2 köhne muhayyer ferace, 1 muhayyer gaytan, 20 zira' kettan ipliği, 3 adet beledi döşek, 3 adet beledi yastık, 3 adet köhne yorgan, 3 adet köhne kilim, 12 vukiyye bakır, 5 adet toprak küp, 9 miskal altın ve iki miskal kırık altın ve bir altın yüzük. Mekrem bu eşyaları 35

2d'den sonra sayfa sırası normal devam etmektedir. Sicilin en başında numaralandırılmamış birkaç belge bulunmakta olup, biz numaralandırılmış olan ilk belgeden itibaren belge sırasını orijinal sicilde olduğu şekliyle belirtmeyi uygun gördük. Numaralandırılmamış ilk belgeleri ise kullanmadığımız için onlara ayrı bir numara vermedik.

⁹ Belgede bu mahallenin adı "Ahi Sûki Mahallesi" olarak yazmaktadır. Kütahya'da Ahi Evren (Evran), Ahi Erbasan, Ahi İzzettin ve Ahi Mustafa Mahalleleri bilinmemekte olup, Ahi Sûki Mahallesi bilinmemektedir. Bu ifadenin sehven yazılmış olması yahut adı geçen bu mahallelerden birinin aynı zamanda Ahi Sûki Mahallesi olarak da anılıyor olması mümkün görünmektedir. Geçmişten günümüze Kütahya'daki mahalle isimleri için Bkz. Bayartan, M. (2009), Osmanlıdan günümüze şehrin yapı taşları: Mahalleler, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:18, İstanbul, s.57-70.

¹⁰ Zira': Arapça bir kelime olup, Türkçesi "Arşın"dır. Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür ve dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder. Detaylı bilgi için Bkz. Erkal, M. (1991), Arşın. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.3, s.411-413), İstanbul: TDVİAM.

kıta esedî kuruşa¹¹ Basbiyet'e satmış ve daha sonra bu meblağı da Basbiyete hibe etmiştir. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v.63a, Belge No: 341; Güngör, 2006: 48).

Kütahya'nın Küçükorta Mahallesi sakinlerinden Salaman binti Merat ise, oğlu Ohannes'in büyük oğlu Arton'a, sahibi olduğu 2 katlı evini içerisinde bir elma ağacı ve avlusu ile birlikte yüz esedî kuruşa satmış, daha sonra evin ve eşyaların bedeli olan yüz kıta esedî kuruşu evi sattığı torunu Arton'a bağışlamıştır. (BOA, MŞS,1 NKŞS, v. 71a, Belge No: 375; Güngör, 2006: 90).

Torununa muvazaalı satış ile bağış yapan bir başka gayrimüslim, Kütahya'nın Küçükorta Mahallesi sakinlerinden Saltana binti Merat'tır. Saltana, sahibi olduğu tahminen üç evlik arsasını oğlu Ohannes'in kızı Nazile'ye 75 kıta esedî kuruşa satmış, daha sonra eline geçen miktarı yeniden Nazile'ye bağışlamıştır. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 71b, Belge No: 376; Güngör, 2006: 91).

Akrabaların dışında aynı uygulamaları başkaları için yapan gayrimüslimler de olmuştur. Çerçi Kefere Mahallesi sakinlerinden Mekre binti Mihal, Senan Veledi İyaz'ın da bulunduğu mahkemede alt ve üst katı olan evi ile 3 beledi döşek ve 3 yastığını 30 kıta esedî kuruşa Senan'a satmıştır. Daha sonra ederi olan 30 kuruşu Senan'a hibe etmiştir (BOA, 1 NKŞS, v. 73a, Belge No: 388; Güngör,2006: 102).

Görüldüğü gibi satış işlemi ardından meblağların, malları alan kişilere bağışlanması/hibe edilmesi durumu "sadece hibe edilme" işlemlerinden daha çok sayıda gerçekleşmiştir. Herhangi bir satış olmaksızın yapılan hibelerin sayısı 4, satış işleminin ardından yapılan hibelerin sayısı da 4'tür. Toplamda 8 hibenin 4 tanesi evlat ya da toruna, 2 tanesi akrabaya, 2 tanesi de yabancı birine yapılmıştır.

Bu hibelerin –eğer var ise- diğer varisler açısından nasıl bir duruma sebep olduğu ise gözlemlenememektedir. Yabancıya yapılan hibelerde mal sahibinin varisleri olmaması sebebiyle mallarının devlete kalmasındansa onları tanıdığı veya tanımadığı ihtiyaç sahibi birine bağışlanmış olabileceği ihtimal dâhilindedir. Ancak başka benzer örneklere baktığımızda yapılan bazı hibelerin ardından varisler arasında anlaşmazlık çıktığını ve olayın mahkemeye taşındığını görmekteyiz. Örneğin Kayseri'de Oduncu Mahallesi sakinlerinden Yakop, babasının vefat etmeden önce yarım örtülü bir avluyu kendisine hibe ve temlik ettiğini ancak kardeşi Uğurlu'nun bu avluyu zaptına engel olduğunu ifade etmesi üzerine, Yakop'tan avlunun kendisine hibe edildiğine dair şahit göstermesi istenmiş ve şahitlerin onayıyla örtme ve yarım avlunun Yakop'ta kalmasına hükmedilmiştir (Dalkılıç, 2004: 58). Kayseri'ye bağlı Efker Köyü'nden Şahbaz (Kadın) adlı zimmînin veraseti, kızı Ay Hatun ile daha önceden ölen kardeşi Polat'ın oğlu Uğurlu'ya geçmiştir. Uğurlu kendisine intikal eden bağ ve eşyadan olan hissesini Ay Hatun'dan talep etmiş ancak Ay Hatun annesinin vefat etmeden 7 yıl önce bağ ve eşyaları kendisine hibe ettiğini söylemiştir. Ay Hatun'dan bunu ispatlaması istenmiş ve Ay Hatun da şahitlerle ispatlamıştır (Dalkılıç, 2004: 58). Kayseri örneklerinde hibe iddialarının ispata dayandığı görülmektedir. Kayseri'nin Eslem Paşa Mahallesi sakinlerinden Avanos adlı zimmî, aynı mahalledeki evi dedesi (Sefer) hayattayken babası Bahadır'a hibe etmiş ve Avanos da kendisine babası Bahadır'dan intikal eden bu evden tasarruf edegelmiştir. Ancak babasının erkek kardeşi Haçader evin kendisine hibe edildiğini, babasının (Sefer) evi önce Bahadır'a hibe ettiğini ancak daha sonra bu hibeden dönerek - Bahadır'ın da rızasıyla- kendisine hibe ettiğini iddia etmiştir. Haçader'den bu iddiasını ispatlaması istendiğinde ispat edememiş ve taaruzdan menedilmiştir (Dalkılıç, 2004:59).

¹¹ XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu Avrupa gurusları Osmanlı piyasalarında kullanılmaya başlanmış ve bu sikkeler içinde "Hollanda taleri" en çok tanınanlardan biri olmakla beraber üzerindeki aslan resminden dolayı Osmanlı piyasalarında "esedî gurus" ya da "aslanlı gurus" olarak anılmıştır. 1703-1730 yıllarından itibaren Osmanlı Devleti piyasadaki esedî gurusların standartlarını örnek alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darbetmeye başlamıştır. Böylece 1 Osmanlı kuruşu = 120 akçe = 40 para üzerinden yeni bir para birimi oluşturulmuştur. Daha detaylı bilgi için Bkz. Pamuk, Ş. (2006), Kuruş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.26,s. 458-459), İstanbul: TDVİAM.

Görüldüğü gibi hibe edilen mallar bazen varisler arasında sorun olabilmekte ve ispat edilmek suretiyle hibe edilende kalabilmektedir. Kütahya'da gayrimüslimlerin yaptığı hibeler konusunda böyle çekişmelere üzerinde çalıştığımız sicilde rastlanmamıştır.

1.2. Alım / Satım

1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili'ne göre, gayrimüslim halk alım-satım hususlarında kadı mahkemesine sıklıkla müracaat etmişlerdir. Alım-satımı yapılan unsurların ev, iş yeri, arsa gibi gayrimenkuller olduğu ve üzerinde çalıştığımız 35 belgenin 18'ini gayrimüslimlerin yaptıkları bu alım-satımları konu ettiği görülmektedir.

Çukur Mahallesi'nden Mustafa bin Cevad, Mardyos¹² adlı zimmîye mahkeme tarihinden 3 sene önce 70 buçuk kıt'a esedî kuruşa evine bitişik olan dükkânını satmış ve bu satışı 3 sene sonra kaydettirmiştir (BOA, MŞS, 1NKŞS, v.24b, Belge No: 132; Dağlı, 2004: 176).

Kütahya'nın Şehreküstü Mahallesi'nden İbrahim veledi Hızır, Agop veledi Ukli'ye(?) alt ve üst katında bir oda olan ve avlusu bulunan evini Agop'a 23 kıta esedî kuruşa satmıştır (BOA, MŞS, 1NKŞS, v. 27b, Belge No: 151; Dağlı, 2004: 197).

Kütahya'nın Bölcek Mahallesi¹³ sakinlerinden iken vefat eden Ayıcı Agop adlı zimmînin eşi Ünsiye ile kız ve erkek çocukları mahkemede Hidayetullah oğlu Süleyman'ı dava etmişlerdir. Mahkemede davaya konu olan mesele ise; Lala Mahallesi'ndeki kârhanenin mahkeme tarihinden 14 sene önce babaları tarafından Süleyman'ın babası Hidayetullah'a satıldığını, fakat babaları ölünce terekesinin kendilerine geçtiğini, bu yüzden Süleyman'ın kârhanenin parasını ödemesi gerektiğini ya da kârhaneyi zabt etmek istediklerinde Süleyman'ın buna engel olduğunu iddia etmektedirler. Süleyman ise satış işlemi dönemin kadısı tarafından imzalanan bir hüccet ile ispat etmiştir. Fakat zimmîler yalanlayınca bu kez şahitlere başvurulmuş ve şahitlerin de bildirmesiyle kârhanenin Süleyman'a ait olduğu belirlenmiş ve zimmîler davadan men edilmişlerdir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 2b, Belge No: 9; Dağlı, 2004: 29).

Ahi Evren Mahallesi sakinlerinden Sora¹⁴ veledi Yorgi, Baros veledi İkbâl'e 35 kıta esedî kuruşa arsasını satmıştır. Bu alım-satım işleminde arsanın bir tarafında Ahi Evren türbesinin bulunduğu bir tarafında da satın alan kişinin evinin olduğu ifade edilmektedir. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 29a, Belge No: 162; Dağlı, 2004: 208). Büyükorta Mahallesi¹⁵ sakinlerinden Yasef veledi Agop, Tadır veledi Yonuz'a alt ve üst katı olan evini 100 kıta esedî kuruşa satmıştır (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 31a, Belge No: 174; Dağlı, 2004: 222). Balıklı Mahallesi sakinlerinden Ayvaz veledi Semun ve Begos ve (...) sahibi oldukları önünde meyve ağaçları olan tek katlı eski evlerini 100 kıta esedî kuruşa Mehmet Paşa'ya satmışlardır. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 32a, Belge No: 182; Dağlı, 2004: 229). Çerçi Müslüman Mahallesi sakinlerinden Yanık veledi Yomandi alt katı ve üst katı olan avlusu, meyve ağaçları ve diğer ağaçları olan 3 kapı evini Merat veledi Baliye 155 kıta esedî kuruş ve eski bir bahçe karşılığında satmıştır. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v.34a, Belge No: 193; Dağlı, 2004: 240).

Çukur Mahallesi sakinlerinden Receb dede ibni Mehmet ise büyük oğlu Hasan'a daha önce sahibi olduğu ve evlerine bitişik olan kuyumcu dükkanını hibe etmiş, Hasan da daha sonra bu dükkânı Ohannes veledi Haçador'a satmıştır. Fakat Ohannes dükkânın arsasını bir miktar genişletmek suretiyle onların duvarına zarar vermiştir. Daha sonra duvardan alınan yer yani küçük bir miktar

¹² Dağlı'nın transkripsiyonunda bu isim "Barid Yuşa" olarak okunmuştur. Bkz. Dağlı, a.g.t., s.176.

¹³ Bugün bu isimde bir mahalle şehrin tam merkezinde bulunmamaktadır. Ancak geçmişte (16.yy.) belgede de bahsi geçen Bölcek/Bölücek Mahallesi isminde bir Mahalle bulunmaktaydı. Bkz. Bayartan, a.g.m., s.57-70. Fakat Kütahya'da daha önce Bölcek Köyü olarak bilinen ve günümüzde mahalle statüsüne çevrilen merkeze bağlı yerleşimlerden biri bulunmakla birlikte burası eskiden köy olduğu için bahsi geçen mahalle burası değildir.

¹⁴ Dağlı'nın transkripsiyonunda "Sona" olarak okunmuştur. Bkz. Dağlı, a.g.t., s. 208.

¹⁵ Dağlı'nın transkripsiyonunda bu mahallenin adı "Süki Orta Mahallesi" olarak okunmuştur. Bkz. Dağlı, a.g.t., s.222.

arsa için 1.5 kuruş üzerinde Ohannes'le anlaşıp davadan vazgeçmişlerdir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 48b, Belge No: 272; Dağlı, 2004: 326).

Lala Mahallesi sakinlerinden Ane binti (...) Mardyos¹⁶ veledi Gorki'yi vekil tayin etmek suretiyle Serkiz veledi Agop'a sahibi olduğu alt katı ve üst katı olan, avlulu evini Gazer oğlu mülkünden akan suyuyla birlikte Serkiz zimmîye 40 kıta esedî kuruşa satmıştır (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 52b, Belge No: 292; Dağlı, 2004: 348).

Lala mahallesi sakinlerinden Serkiz veledi Agop, Yenükos veledi Kabala'na sahibi olduğu aynı mahalledeki arsasını 20 kıta esedî kuruşa satmıştır. Arsa Kabalan kârhanesine komşudur (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v.52b, Belge No: 293; Dağlı, 2004: 349).

Hacı Ahmet Mahallesi sakinlerinden Sinan Çelebi bin Mustafa, Karabet Veledi Hubyar(?)'a alt katı ve üst katı olup avlusu bulunan evini 100 kıta esedî kuruşa satmıştır. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 53a, Belge No: 294; Dağlı, 2004: 351).

Çukur Mahallesi sakinlerinden kuyumcu Şahin bin Abdullah, Panos veledi Ohan'a aynı mahalledeki kendi evinden ayırdığı dükkânını 50 kıta esedî kuruşa satmıştır. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v.53a, Belge No: 295; Dağlı, 2004: 350).

Gayrimüslimlerin kendi aralarında alım-satım yapmalarına bir örnek de Büyükorta Mahallesi sakinlerinden Haçador ve zevcesi Martin'in(?) damatları Oseb veled-i Hızır ile gerçekleştirdikleri bir alım-satım işlemidir. Satılan binanın arsası Haçador'un zevcesi Martin'e ait olup binası Haçador'a aittir. Ve her ikisini ayrı ayrı fiyatlandırarak satışını gerçekleştirmişlerdir. Arsa 30 kuruşa, bina 1050 kuruşa Oseb'e satılmıştır ve toplamının da 80 kıta esedî kuruş ettiği belirtilmiştir. Ev tek katlı olup, ahır, fırını ve bir miktar avlusu vardır. Haçador ve Martin ayrı ayrı paralarını almışlardır (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 61a, Belge No: 333, Güngör, 2006: 37).

Alım-satımlarda rastlanan bazı hususi meselelerde, İslam hukukuna riayet etmek gayrimüslimler söz konusu olduğunda da geçerli olmuştur. İslam hukukunda Şuf'a hakkı¹⁷ olarak ifade edilen "önalım hakkı"nın gayrimüslimler arasında da uygulamaya konduğunu gösteren bir örneğe Kütahya'nın Bölcek Mahallesi'nde rastlamaktayız. Mahallenin mütemekkinlerinden Takiyye binti Zafriye, Senan, Karabet, Serkiz veledi Agop'un üzerlerine dava ederek, aynı mahallede bulunan ve evine bitişik olduğu Ali isimli kişinin evini 90 kıta esedî kuruşa sattığını belirtmiştir. Takiyye Hatun, Ali adlı kimsenin bitişik komşusu olduğu için ilk kendisinin alıcı olması gerektiğini söylemekte ve bu üç kardeşin alımdan vazgeçmesini istemektedir. Üç kardeş ise Ali'den satın aldıkları evin vakıf olmasından başka, satış işlemi esnasında Takiye Hatun'un da hazır bulunduğunu ve evi satın alıp almayacağı konusunda sessiz kaldığını söylemişler, durum böyle olunca da şuf'adan düştüğünü belirtmişlerdir. Mahkemede Takiye Hatun iddiadan menedilmiştir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 75a, Belge No: 399; Güngör, 2006: 114).

¹⁶ Dağlı'nın transkripsiyonunda "Mabidos" olarak okunmuştur. Bkz. Dağlı, a.g.t., s.348.

¹⁷ Şuf'a Hakkı, satılan taşınmazda paydaş olma sebebidir. Şuf'a hakkını doğuran sebepler: "1. Satılan taşınmazın yararlandığı irtifak muhtevalı bir hakta ortak olmak. Bu hakta ortaklığı olanlar akarlarının irtifak hakkına konu özel su kanalı, yol veya mecraya yakın ve uzak bulunmasına bakılmaksızın eşit düzeyde şefi' kabul edilir. Herkesin yararlanmasına açık umumi yol ve nehirlerden birlikte kullanma hakkı şuf'a sebebi değildir. 2. Satılan taşınmaza bitişik komşu olmak. Meşfû' akara hangi taraftan, kaç yönden ve ne miktar bitişik olursa olsun bütün bitişik akarların sahipleri eşit düzeyde şefi' sayılır. Bu sebepleri taşınmazda paydaş olma, irtifak muhtevalı hakta ortak olma ve bitişik komşu olma şeklinde derecelendiren Hanefiler'e göre aynı düzeydeki birden fazla şuf'a hakkı sahibi bu haklarını birlikte kullanabilir. Şuf'a sebebi daha kuvvetli olan bu hakkı kullandığında diğerleri kullanamaz." Bkz. Dönmez, İ.K. (2010), Şuf'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.39, s 248-252), İstanbul: TDVİAM.; Şuf'a hakkı ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Yıldırım, İ. (2018), Şuf'a –önalım hakkı Mecelle ve Türk Medeni Kanunu merkezli bir mukayese, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı:31, s.317-336; Akyüz, Ş. (1999), *İslam Hukukunda Şuf'a Hakkı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.

Şuf'a hakkına dair bir başka meselede de Lala Mahallesi sakinlerinden Gazer ve David veledi İbrahim, aynı mahalledeki Ermiye Veledi Hızır (?) la olan davalarında Ermiye'nin satın aldığı evde Şuf'a haklarının olduğunu iddia etmektedir. Ermiye zimmî sahibi olduğu evini Kehri Binti Sahak'tan den 52 kuruşa satın almıştır. (BOA, MŞS,1 NKŞS, v. 57a, Belge No: 314; Dağlı, 2004: 371).

Burada şu hususlar dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi Takiye Hatun kendisine bitişik olan evin satışı esnasında evi almaya talip olmayarak sessiz kalmış ve daha sonra almak istediğinde ise bu şuf'a hakkını kaybetmiştir. Dikkat çeken diğer husus ise evi satın alan 3 kardeşin bu evi vakfetmiş olmalarıdır. Konu buraya geldiğinde gayrimüslimlerin vakıf kurabildiği bilgisinden de kısaca bahsetmek yerince olacaktır¹⁸. Gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nin onlara tanıdığı haklar çerçevesinde ehli ya da hayrî birçok vakıf kurabildikleri gibi bazen de fakir Müslümanları da gözeten vakıflar kurdukları bilinmektedir. (Yıldız, 2019: 141-198). Osmanlı Devleti'nin mezhebi olan Hanefî mezhebine göre Hristiyanların vakıf kurmaları, mülkünü kiliseye tescil ettirmemeleri şartıyla kabul edilmiş, kamu hizmetleri için vakıf kurmalarına izin verilmiştir (Konan, 2015: 177). Gayrimüslimlerin birkaç istisna dışında kendi kilise ve manastırlarına doğrudan vakıf kurabilme hakkına sahip olmadıkları ifade edilse de (Yıldız, 2019: 145), mahkeme kayıtlarına göre Diyarbakır'da 17. ve 18. yüzyıllarda yaşayan gayrimüslimler üzerine yapılan bir çalışmada gayrimüslimlerin kendi kiliseleri için vakıf kurabildikleri, kendi mallarının bir kısmını var olan vakıflardan birine vakfedip kadıya tescil ettirdikleri, vakfettikleri malları da kilise mütevellisine teslim ettikleri görülmektedir (Karataş, 2012: 399). Bizim araştırmamızda vakfedildiğinden bahsedilen evin hangi amaçla vakfedildiği belirtilmemiş olduğu için, bu konu hakkında daha fazla detaya girmeyeceğiz. Bu belgenin bize verdiği diğer bir bilgi de Müslüman birinin (Ali), evini gayrimüslimlere satmış olmasıdır.

Bir başka belgede ise bir gayrimüslim bir Müslümana evini satmıştır. Kütahya'nın Ahi Erbasan¹⁹ Mahallesi sakinlerinden Evaseb veledi Baryem, İzmir mahallatından Hatuniye Mahallesi sakinlerinden Hüseyin ibni Abdullah'a alt katı ve üst katı olan, 3 odalı, bir fırını ve bir su kuyusu olan evini 3 yıl önce yüz kıta esedî kuruşa satmıştır (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 82b, Belge No: 434; Güngör, 2006: 158).

Kütahya'nın Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Nağloyişe veledi Ayvalı nam zimmî Serkiz veledi Yagos'a bir su kuyusu ve bir fırını içeren alt ve üst kattan ibaret evini 80 kıta kuruşa satmıştır (BOA, MŞS,1 NKŞS, v. 81b, Belge No: 428; Güngör, 2006: 151).

Lala Mahallesi sakinlerinden Dimenide, Yakob (Yakut), Gerahu binti Nikogos, Esseyid Mehmet Çelebi ibni Abdüsselam ve Süleyman ibni Mehmed'in şahitlikleriyle, Dimenid oğlu Altun'u (veledi Toros), Yakut eşi Ordek'i (veledi Ogeb'i), Gerehu ise Semavin veledi Metros'u vekil tayin ederek, aynı mahallede bulunan bir avlu, bir su kuyusu ve fırını kapsayan alt ve üst katı bulunan evleri ile üst katta bulunan çinici kârhanesindeki hisselerini kişi başı yirmişer kuruşa Mardiyos veledi Ağnariz'e satmışlardır (BOA, 1 NKŞS, v. 82b, Belge No: 433; Güngör, 2006: 157).

Görüldüğü gibi satılan bazı evler bir fırını da kapsamaktadır ve son belgede evin bir çinici kârhanesi olduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle çini sektörünün evlerde bir fırın olması suretiyle hayat bulduğu görülmektedir.

Gayrimüslimlerin yaptıkları alım-satımların gayrimenkul üzerine oluşu ve bu gayrimenkullerden bazılarının içerisinde bir fırını ihtiva etmesinden, gayrimüslimlerin çini sektöründe çalıştıkları ve daha çok kendi evlerinde küçük üretici oldukları görülmektedir. Her ne kadar gayrimüslimler ve Müslümanlar arasında alım-satım yapılmış olsa da fırın içeren üretimhane şeklindeki evleri daha çok kendi aralarında alıp-satmışlardır.

¹⁸ Gayrimüslimlerin kurdukları vakıflarla ilgili birçok fetva bulunmaktadır. Bkz. Düzenli, a.g.e., s.195-212.

¹⁹ Güngör'ün transkripsiyonunda bu mahallenin adı "Ahi Ramazan" olarak okunmuştur. Bkz. Güngör, a.g.t., s. 158.

Alıp-sattıkları evlerin fiyatı ise 23 kıta esedî kuruş ile 155 kıta esedî kuruş arasında değişmektedir.

Tablo 1: 1695-1703 Yılları Arasında Gayrimüslimlerin Alım-Satım Yapılan Mülkleri

Alım-Satımı Yapılan Gayrimenkul	Gayrimüslimden Müslümana Satılan	Müslümandan Gayrimüslime Satılan	Gayrimüslimden Gayrimüslime Satılan	Toplam
Arsa ²⁰	-	1	3	4
Dükkân		2		2
Fırını İçeren (İçinde Çini Üretimhanesi Olan Ev)	1	-	3	4
Normal Ev	1	2	5	8
Kârhâne	1	-	1 (Hisse şeklinde)	2
Toplam	3	5	12	20

Not: 18 ayrı belgeden hareketle bu tablo oluşmuştur. Toplamın 20 çıkmasının nedeni 2 belgede 2 ayrı gayrimenkulün satışının yapılmış olmasıdır.

1.3. Miras

Kişilerin mülk edinme yollarından biri olan miras konusunda da gayrimüslimler kendi dîni uygulamalarının yanı sıra dilerlerse İslam hukukundan faydalanmak suretiyle kendi miras meselelerini çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Gayrimüslimlerin kendi cemaat üyelerinin miras paylarını dağıtma görevi vardı (Konan, 2015: 174). Buna rağmen, Osmanlı mahkeme sicilleri gayrimüslimlerin bu tür meselelerini sıklıkla kadılık makamında halletmeye çalıştığına dair sayısız örneklerle doludur. Gayrimüslimlerin miras hukuku derken gayrimüslim kadınların da miras konusunda tıpkı gayrimüslim erkekler gibi İslam hukukuna başvurarak problemlerini çözme ve hak arama girişimi içerisinde olabildikleri görülmektedir²¹. Gayrimüslimlerin miras konularına şer'i mahkemelerde çözüm aramalarına dair Kütahya'dan vereceğimiz örneklerde de gayrimüslim kadınların sıklıkla davacı olduklarını görmekteyiz.

Miras meseleleri genellikle hak arama ya da anlaşmazlık durumu söz konusu olduğunda sicillerde yer bulmuştur. Meselâ Balıklı Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Gazer Papas²² veledi Tani zimmînin büyük oğulları Altun, Agop, Kirkor ve Tani varisleridir. Kirkor ölmüş ve Küçük oğlu Münyasa'nın vasisi Tani'nin oğlu Alagöz'dür. Miras olan evde oturan çocuklar Münyasa'nın babasından intikal eden hakkını vermemekte, böyle olunca miras olan ev hisse sahiplerinin rızasıyla dellala verilerek satışa çıkarılmıştır. Ev bir hafta müzayedede kalmış 180 kuruştan fazla veren talipli çıkmamıştır. Altun, Agop ve Tani üzerinde karar kılınmış, Kirkor'un hissesine düşen 45 kuruş da vasisi tarafından alınmıştır (BOA, MŞS, İNKŞS, v. 42a, Belge No: 237, Dağlı, 2004: 285).

²⁰ Çukur Mahallesi'nden Hasan'ın, Ohannes'e bir dükkan satmış, Ohannes de dükkanın arsasını genişletmek için Hasan'ın duvarından aldığı yerin bedelini ödemiştir. Bu işlemi arsa satışı olarak kabul ettik. 1 NKŞS. v. 48b, Belge No:272; Dağlı, a.g.t., s. 326.

²¹ Benzer örnekler için Bkz. Jeninngs, R. C. (1975), Women in early 17th century Ottoman judicial records, - The Sharia court of Anatolian Kayseri, *Journal of the Economic and Social History of Orient*, Vol XVIII, Part I,1975, 53-114. ; Esirgen, S.Ö. (2016), Aile hukuku ve mülkiyet ilişkileri açısından klasik dönem Osmanlı hukukunda gayrimüslim kadın, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Dergisi*, 65 (3), 893-935.

²² Dağlı'nın transkripsiyonunda "Arir babası veledi Tani" olarak okunmuştur, Bkz. Dağlı, a.g.t., s.385.

Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Karagöz vefat edince Eşi (isim okunamadı) ve büyük oğlu Turmuş'un davasında da benzer bir durum söz konusudur. Karagöz'ün eşi Turmuş'un babasının evinden olan hissesini alamadığını iddia etmekte, ancak Turmuş babasından olan evin taksiminde hissesi karşılığında 5 buçuk kuruşa anlaşarak verildiğini ifade etmiş ve bu durum şahitlerin ifadeleriyle onaylanmıştır. (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 49b, Belge No: 278; Dağlı, 2004: 332).

Mirastan hakkını alamama konusuna dair görülen bir diğer dava da Çerçi Kefere Mahallesi sakinlerinden Hüma binti Petru'nun varislerinden Turuş veledi Sanon'un davasıdır. Turuş, beşte bir hisse sahibi annesi Bacıya'ya isabet eden evin hissesini talep ettiğinde alamamış, annesinin kardeşi Ersalan'ı dava etmiştir. Şahitlerin onayıyla kendisine düşen hissesine kırk sene kadar tasarruf ettiklerine şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 57a, Belge No: 150; Dağlı, 2004: 195).

Miras konusunda sadece anlaşama veya hak alamama durumunun tersine aralarında anlaşanlar da olmuştur. Çerçi Müslüman Mahallesi sakinlerinden Kızlarbeği ve Kibriye binti Oren tarafından Esseyid Hüsam Çelebi ibni Mehmed ve Seyyid Musa Çelebi İbni Mustafa şahadetleriyle vekil olan Mustafa Çelebi ibni İbrahim Çelebi, müvekkillerinin, ana-baba bir erkek kardeşleri olan Estefan ve Anaşdaş'ın huzurunda daha önce babaları Oren, anneleri Gevher ve diğer erkek kardeşleri Sava vefat ettiklerinden dolayı onların terekelerinden her birine isabet ve intikal eden hisseleri karşılığında; 39 kuruş kıymetli 20 miskal bir çift altın bilezik müvekkili Kızlarbeği alıp, bir altın Estefan ile nakit 10 kuruş müvekkili Kibriye alıp, baba, anne ve kardeşlerinin terekelerinden hisselerine düşen, kardeşleri Estefan ve Anaşdaş'ın zimmelerini ibra ve iskat etmişler, bundan sonra terekelere bağlı bir dava olmayacağını belirtmişlerdir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 68b, Belge No: 362; Güngör, 2006: 73).

Balıkli Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Kesber zimmînin eşi Turfande binti Yakop ve büyük kızları Rusi, Akseneb ve kız kardeşi diğer Turfande binti Kırkor'u konu alan miras davasında ise Kesber'in kız kardeşi olan Turfande'nin büyük oğlu David veledi Ayvaz, vekildir. David, Kesber'in eşini dava ederek annesinin, vefat eden erkek kardeşi Kesber'den miras kalan evinden hissesinin olduğunu ve bunu Kesber'in eşinden talep ettiğini ancak Kesber'in eşi olan Turfande'nin evden olan hissesini vermediğini belirtmiştir. Turfande'ye sorulduğunda evin yarısının irsen babasından kaldığını diğer yarısının da kız kardeşine ait olduğunu fakat daha sonra kız kardeşi Anna'dan nakit kırk kuruş ve bir merkep karşılığında evin diğer yarısını ondan satın aldığını belirtmiştir. Bunun üzerine şahitlere başvurulmuş, olay, Büyükorta Mahallesi sakinlerinden Ebri Papas Veledi Asvatdur ve Hacadur zimmîlerin şahitlikleriyle netliğe kavuşturulmuştur. Evin Turfande binti Yakop'a irsen geçtiği ve diğer yarısını da satın aldığı şahitlerin onayıyla ortaya çıkmıştır ve diğer Turfande iddiasından menedilmiştir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 73a, Belge No: 387; Güngör, 2006: 101).

Lala Mahallesi sakinlerinden Acem Vartan'ın, Mekrem ve Anna'yı dava ettiği sicil kaydında, miras olarak kalan bir çinicî kârhânesinin dava konusu olduğunu görmekteyiz. Kayda göre, Mekrem ve Anna'nın anneleri Dimnit (Dimenit), babaları öldükten sonra Acem Vartan ile evlenmiştir. Mekrem ve Anna babalarından kalan mirasları olan kârhâneye sahip olmak istemekte, ancak annelerinin eşi Acem Vartan kârhâneyi annelerinin kendisine hibe ettiğini söylemektedir. Mekrem ve Anna ise annelerinin evi erkek kardeşleri Altun'a, kârhâneyi ise kendilerine verdiğine dair hüccetleri olduğu söyleyerek bu hücceti ibraz etmişlerdir. Ancak anneleri hayatta olduğu için o da mahkemeye çağırılmış ve kızlarının ifadelerini doğrulamıştır. Daha sonra ise Osman Ağa ibni Sinan Bey ve Serkiz veled-i Balaban'ın, kârhânenin Mekrem ve Anna'nın babalarına ait olup bahsi geçen hüccetin mahkeme huzurunda verildiğine şahit oldukları beyanıyla Acem Vartan çekişmeden menedilmiştir (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v. 66b, Belge No: 355, Güngör, 2006:65).

Belgelerde görüldüğü gibi kadınların terekeden hak iddiasına sahip olarak davacı olmaları onların miras hakkı elde etmede kendi hukuklarından ziyade şer'i hukuka başvurmuş olduklarını

göstermesi açısından mühimdir. Gayrimüslimlerde de mirasın, terekenin kadınlara geçmesinde tıpkı Müslüman hukukunda olduğu gibi genel bir uygulamanın söz konusu olduğunu, şer'iyeye sicilleri üzerine yapılan benzer çalışmalarda da görebilmek mümkündür. (Dinç, 2005: 13)

Özellikle mirasta mahkemeye başvurmalarının temelinde aralarında anlaşamamaları hususu göze çarpmaktadır. Kadı Mahkemesi'ne başvuran gayrimüslimlerin miras taksimi ise İslam miras hukukuna göre yapılırdı. Esasen bunun neden böyle olduğu noktasında tereke paylaşımları üzerine yapılan bir çalışmada geçerli bir varsayım öne sürülememektedir. (Çakır, 2016: 119)

2. Gayrimüslimlerin Ticari Faaliyetleri

2.1. Şirket/Ortaklık Meseleleri

Kütahya çini ve seramikleriyle ünlü bir şehirdir. 18. yüzyıl başlarında şehrin ticari yaşamında karşımıza çıkan bu sanatın üreticileri olarak gayrimüslimler, kimi zaman Müslümanlarla ortaklık kurmak suretiyle kimi zaman da kendi aralarında kurdukları şirketlerle özellikle fincan üretiminde bulunmuşlardır. İlgili kayıtlardan anlaşıldığı üzere şirket faaliyetleri daha çok şirketlerin feshedilmesi ya da ortaklıkların bozulması esnasında sicillere yansımıştır. Görülen o ki bunda amaç, şirketler feshedilirken yapılan mal paylaşımında taraflar arasında ortaya çıkan ya da ileride çıkması muhtemel olan anlaşmazlıkların önüne geçebilmektir.

Sicilde incelediğimiz bir belgeye göre, biri Müslüman diğer gayrimüslim olan iki kişinin bir şirket kurarak ticari faaliyette bulduklarını görmekteyiz. Belgeye göre, Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Zedebali veledi Hacı Bali, Kütahya'nın Hacı İbrahim Mahallesi sakinlerinden Halil Çelebi bin El hac Receb ile; 284 kuruş Halil Çelebi'nin, 50 kuruş da kendisinin malından olmak üzere bir şirket kurmuşlardır. Gereklikçe her biri başka kimselerden 270 kuruş borç alıp ticaret yapmışlardır. Borç aldıkları 270 kuruş ve 100 kuruşu ticaret esnasında kullanmışlar (ödemişler) ve ellerinde olan temessükleri saklamışlardır. 170 kuruş borçları geri kalmış, hesap gördüklerinde ise (mallarının) zarar ettiklerini görmüşlerdir. Zedebali, Şirket mallarından olan fincanı kârhanesindeki mayi fincanı, 170 kuruş borç ile 50 kuruş malı karşılığında kendisi kabul etmiştir. Zedebali yine şirket malından olan Halil Çelebi zimmetindeki 30 kuruş ve Mustafa Beşe'de olan 12 kuruş, Elagöz zimmîde olan 7 kuruş, Mardyos zimmetinde olan 12 kuruş ve sabun bahasından 5 kuruş, nakit 20 kuruş ve İstanbul'da olan handa emanet vaz olunan 4000 adet fincan ve 25 kuruş vermeyi mal karşılığında kabul edip, fincan noksan gelirse ve 25 kuruşun vereceklisi inkâr ederse kendisinin eza (ticarete zarar etme) edeceğini söyleyerek şirketi feshetmiştir. Mahkeme tarihinde ise; şirkete bağlı olan davadan Halil Çelebi'nin zimmetini, Halil Çelebi de onun zimmetini ibra etmişlerdir ve bunun hüccetleri alınmıştır. Fakat İstanbul'da olan 4000 fincan ve 25 kuruş teslim olunmayıp Zedebali'nin zimmetinde kalmıştır. 40 adeti 1 kuruş olmak üzere 4000 fincan ve 25 kuruşunu Halil Çelebi'ye ödemiş o da teslim almıştır. İkisinin de borçlandığı borç temessükünü Halil Çelebi'ye teslim etmiştir. Ancak İstanbul'dan İbrahim Ağa'dan borç aldıkları 100 kuruş temessükü ile Bağdadlı ortağı Abraham Ağa'dan aldıkları 30 kuruş temessükün kendi elindeyken kaybolduğunu belirtmiştir. Zedebali, Halil Çelebi'nin, kaybolan temessüklerin ortaya çıkıp hak iddiasında (dava iddiasında) bulunulmasından korktuğunu belirtmiş, kendisinin de bir gün temessüklerin sahiplerinin ortaya çıkararak Halil Çelebi'den temessük, akçe ve kuruş talep olunursa diye kendisinin kefil olacağını belirterek Halil Çelebi'nin zimmetini ibra ve iskat eylemiş, Halil Çelebi de onun zimmetini ibra ve iskat eylemiştir (BOA, MŞS,1 NKŞS, v. 72b, Belge No: 386; Güngör, 2006: 100).

Gayrimüslimlerin şirket kurmak suretiyle fincan üretiminde bulduklarına dair bir diğer belgede Bami veledi Bami kadılık makamına başvurarak kurdukları şirketi feshetmektedir. Belgede geçtiğine göre şirket sermayesi olan 284 kuruş kendi malı olup, 50 kuruş Sekur Dede malıdır. Sekur Dede ile kurulan bu ortaklıkta gereklikçe başka kişilerden 270 kuruş borç alınmış bunun yüz kuruşu ödenip kalan yüz yetmiş kuruş da borç olarak kalmıştır. Ayrıca Bami Mustafa'da olan 12 kuruş, Alagöz zimmetinde olan 57 kuruş, Mardyos zimmetinde olan 12 kuruş ve Sanon

zimmîde olan 5 kuruş ile nakit 20 (25?) kuruş, İstanbul'da Valide Han'da 4000 aded fincan ile 25 kuruş..... fincanı kendi malı karşılığında kabul etmiştir. Fakat İstanbul'da olan 4000 adet fincan eğer noksan gelirse Sekur Dede tesciliyle 25 kuruş Sekur Dede ödeyecektir (BOA, MŞS,1 NKŞS, v. 40b, Belge No: 224; Dağlı, 2004: 273).

Kütahya'da fincan üretimine dair bir başka örnek de aile şirketi diyebileceğimiz türdendir. Belgede her ne kadar şirket kelimesi geçmese de kardeşler arası ortaklıktan bahsediliyor olması, babanın vefatından sonra yapılan ticari faaliyetlerin aile şirketi hükmünde olduğuna işaret etmektedir. Lala Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Ayıcı Agob²³ veledi Safer, fincan üretiminde bulunan bir gayrimüslim iken vefat etmiştir. Zevcesi Üskübe binti Yanos ile büyük kızları Mekrem ve Yakob ile büyük oğulları Senan ve Karabet ve Serkiz ve küçük oğlu Abraham varisleridir. Mekrem erkek kardeşi Senan'ın hazır bulunduğu mahkemede, babası Ayıcı Agob vefat ettikten sonra erkek kardeşi Senan'ın terekesine el koyduğunu; Mekrem aralarında ortaklık bulunduğunu, fakat hissesini ve hakkını talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık çıktığını belirtmiştir. Fakat daha sonra aralarında anlaşmışlar, hem babasının terekesinden kalan hissesi hem de ortaklık hesaplarını görüp, aralarında malum olan az ve çok geri kalan hakkı karşılığında 5 bin adet fincan ve yalnız on beş kuruş üzerine anlaşmışlardır (BOA, MŞS, 1 NKŞS, v.73b, Belge No: 389; Güngör,2006: 103). Bir aile şirketi olarak karşımıza çıkan bu örnekte Mekrem hakkını talep ederek ortaklıktan çekilmiştir. Gayrimüslim kadınların da şirketlere ortak olabildiklerini ve babalarının terekelerinden de pay alabildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Müslümanlarla gayrimüslimlerin ortak olsun olmasın karşılıklı ticari faaliyetlerde bulunduğuna dair bir başka hüküm, fincancıların fincan üretimi için satın aldıkları bora²⁴ maddesi ile ilgilidir. Kütahya'da fincancıyan taifesi Mehmet Beşe bin Abdullah ve Hacı Beğ bin Osman ile kefare taifesinden Serkiz veledi Balaban ve Bağdadlı veledi Begos'u dava etmişler ve fincancı olarak sanatlarını işleye geldiklerini, Karahisar-ı Sahib'ten bora satın aldıklarını ve zamanla satın aldıkları boranın kıymet bulduğunu dile getirmişlerdir. Daha sonra hepsinin onayı ile adı geçen kişileri gönderip, emredildiği gibi borayı getirterek aralarında eşit şekilde taksim ettiklerini fakat bu sene borayı getiren adı geçen kişilerin getirdikleri boradan sakladıklarını iddia ederek kendilerinden fazla alıp onlara vefasızlık ettiklerini ifade etmişlerdir. Mehmet Beşe, Hacı Bey, Serkiz ve Bağdadlı ise cevaplarında boranın önceden beri fincancı ustaları aralarında eşit şekilde bölüştürüldüğünü, ne fazla ne noksan olmadığını ve gereği gibi her yıl getirdiklerini dile getirerek, Bora Ağası'nın kendilerine fazladan ikişer araba çorak hediye gönderdiğini söyleyerek haklarındaki iddiaları reddetmişlerdir. Bahsedilen boranın aralarında eşit şekilde pay edilmesine karar verilmiştir (BOA, 1 NKŞS, v. 89a, Belge No: 467; Güngör, 2006: 195).

²³ Güngör'ün yaptığı transkripsiyonda "Aci Agob" olarak okunmuştur. Bkz. Güngör, a.g.t., s. 103.

²⁴ "Bora" ve belgenin devamında geçen "çorak" kelimelerinin anlamı ve "bora" kelimesinin Osmanlıca belgelerde yazılışı ve okunuşu ile ilgili bilgiyi Aslanapa vermektedir. Aslanapa, belgelerde bazen "yüre", bazen de "yöre" olarak okunan kelimenin yazılışlarını birbirleri ile karşılaştırdığında "büre" yahut "bora" olarak okunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu kelimenin çini üretiminde kullanılan Boraks maddesinin ismi olduğunu, bu maddenin saf haline "bora", saf olmayan haline ise "çorak" dendiğini belirtmektedir. Bkz. Aslanapa O. (1949), *Osmanlılar devrinde Kütahya çinileri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından Sanat Tarihi Enstitüsü: 5, Üçler Basımevi, İstanbul, s.91-93. "Yöre" olarak okunduğu görülen bu kelimenin yer aldığı Ekim 1579 tarihli bir hükme ise başka bir eserde yer verilmiştir. Belgeye göre, Kütahya çinicileri eminlere yılda bir kez yöre verirlerken yeni eminlerin yöreyi yılda iki kez istemesi üzerine çiniciler kalabalık bir grup halinde mahkemeye müracaat etmişlerdir. Durumun Divan-ı Hümayun'a bildirilmesi üzerine yörenin yılda bir kez verilmesi ve mevcut uygulamaya muhalif iş yapılmaması emredilmiştir. Bkz. Kürkman, G. (2005), *Toprak, ateş, sır, tarihsel gelişimi, atölyeleri ve ustalarıyla Kütahya çinileri*, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yayını 1, İstanbul, s.52. Aynı eserde Nisan 1608 tarihli bir başka fermana yer verilmiş ve Kütahya fincancılarının İznik çini ustalarına piyasa narh fiyatı üzerinden bora, yani Karahisar'da çıkarılan sodyum gönderilmesinin sağlanması istenmiştir. Kütahya'nın bir çini üretim merkezi olmasının yanı sıra İznik çiniliğinin hammadde ihtiyacını da karşıladığı görülen bu fermanda Kütahya çinicilerinin kendileri için gerekli olan boranın satışına fiyatı düşük buldukları için isteksiz oldukları görülmüştür. Bu eserde de "bora" kelimesinin bazı çalışmalarda "yöre" olarak okunduğu vurgulanmıştır. Bkz, aynı eser, s.53.

Burada Afyon Karahisar tarafından fincanlar için getirilen “bora” tabir edilen bor/boraks maddesi asırlardan beri çini sanatında kullanılan bir hammadde olarak karşımıza çıkmaktadır. Boranın zaman içerisinde değer kazandığı da belirtilmektedir. Öyle ki adı geçen kişiler fazla alındığı iddia edilen boranın peşine düşerek olayı mahkemeye kadar taşımışlardır. Afyon Karahisar'dan alınan boranın satışının bir Bora Ağası tarafından yürütülüyor olması, fincanlar için gereken boraks maddesinin Afyon Karahisar'da üretilerek, bu üretimin geçerli bir sektör haline geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Burada gayrimüslimlerin alıp sattığı evleri hatırlamak yerinde olacaktır. Evlerin bir fırını kapsıyor oluşu gayrimüslimlerin bu sektörü evlerinde küçük işletmeler olarak yürüttüğünü göstermektedir. Gayrimüslimlerin fincan üretmek suretiyle şehrin ticaret hayatında yer edinmeleri ve özellikle fincan üretiyor olmaları, 18. yüzyılda kahve tüketiminin Doğu'da ve Batı'da oldukça fazla artmış olması ile ilişkilendirilmektedir. Daha çok Ermeniler tarafından yürütülen bu sektörün, kahve ticaretinin artışına binaen gelişen sipariş ağları ile kesiştiği ileri sürülmektedir. (Kılış, 2019: 110.)

5. Sonuç

Farklı millet ve dinden birçok unsuru barındıran Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminin, gayrimüslimlerin problemlerinin çözümünde üstlendiği rolün tam olarak ne olduğunun ortaya konması hiç şüphesiz mühim bir mevzudur. Kütahya'daki gayrimüslimlerin maddi konularla ilgili sicillere yansıyan hukuki meselelerini ele alarak yaptığımız çalışmada onların mülk sahibi olma, alım-satım/ticaret yapma, şirket kurma, ortaklık yürütme, hibe etme gibi birçok maddi noktada serbest oldukları görülmektedir. Tüm bunları sadece kendi dindaşları ile değil Müslümanlar ile de yürütebiliyorlardı. Beraber şirket kurmak, feshetmek, ticaret yapmak, bir Müslümandan ev alıp Müslüman birine ev satmak Kütahya'daki gündelik hayatın akışında son derece olağan işler olarak görünmektedir. Diğer yandan iş yaşamında ön plana çıkan fincancılık sektöründe gayrimüslimlerin oldukça aktif oldukları görülmektedir. Bu durum, 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başlarında gayrimüslimlerin şehrin ticari yaşamında önemli dinamikler olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer konu ise fincanlar için gereken bora (bor/boraks) maddesinin değer kazanması ve bu maddenin Afyonkarahisar'dan getiriliyor olmasıdır. Günümüzde birbirine komşu iki şehrin anılan tarihlerde fincancılık sektöründe birbirini beslediği görülmektedir. Ayrıca gayrimüslimlerin alım-satım yaptığı evlere bakıldığında bazı evlerin bir fırını içerdiğini görmekteyiz. Bu fırınların çini üretiminde kullanılan fırınlar olduğu aşikârdır ve üretimin büyük işletmelerden ziyade evlerde küçük işletmeler şeklinde sıklıkla gerçekleştiğini göstermektedir. Özetle görülmektedir ki, 18. yüzyılda kahveye olan ilgi Kütahya'da fincan sektörünü geliştirmiş, gayrimüslimler bu pazarda üretici olarak var olmuşlardır.

Fincancılık, çinicilik sektörünün dışında alıp-satılan yahut bağışlananlar arasında kuyumcu dükkânlarının olması, onların bu sektörde de yer ettiğini göstermektedir. Mülk edinimlerinde dükkân, kârhane ve fırını olan evlerin söz konusu olması onların ticari faaliyetlerine paralel bir durum arz etmektedir.

Gayrimüslimlerin sahibi oldukları öz mallarının satışı sonrasında alınan meblağın satılan kişiye hibe edilmesi ise yorumlanmaya açık bir diğer konu olarak gözükmektedir. Bu durum gayrimüslimlerin hibe etmede özgür olduklarını göstermesinin yanında, onların sahibi oldukları mal ya da mülklerin ne şekilde el değiştireceğini belirleyebildikleri bir yöntem, öldükten sonra eğer kimseleri yoksa sahibi oldukları maddiyatın devlete kalmaması için alınan bir önlem olarak görülmeye ve yorumlanmaya açıktır.

Gayrimüslimlerin Osmanlı genelinde olduğu gibi Kütahya özelinde ekonomik yaşam içerisinde var olup geçim unsurlarını sağlayabildikleri, üretici konumunda bulunmak suretiyle devletin ve içerisinde buldukları şehirlerin bir dinamiği oldukları açıktır. Görülmektedir ki, Osmanlı Devleti de onların ekonomik faaliyetlerine gayrimüslim olduklarından dolayı bir sınırlama getirmemiş bilakis onların Müslümanlardan farklı olmaksızın ticari faaliyetlerine, ekonomik değer

üretmelerine, sahip oldukları maddi değerlerin korunmasına kendi hukukundan yararlandırmak suretiyle özen göstermiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

BOA, Meşihat Şer'iyye Sicilleri, 1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili.

B. Tetkik Eserler

- Akyüz, Ş. (1999). *İslam hukukunda şüf'a hakkı*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1949). *Osmanlılar devrinde Kütahya çinileri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından Sanat Tarihi Enstitüsü: 5, İstanbul: Üçler Basımevi.
- Bayartan, M. (2009). Osmanlıdan günümüze şehrin yapı taşları: Mahalleler. *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 18, 57-70.
- Bostancı, A. (1999). *İslam kamu hukukunda gayrimüslimler (Hz. Peygamber devri uygulaması temelinde)*.Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Çakır, A. (2016). Osmanlı Devleti'nde İslam miras hukukuna uymayan tereke paylaşımları üzerine bir çalışma. *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, (Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi)*, C.1, 115-137.
- Çakır, İ.E. (2016). 17. yüzyılın ikinci yarısında Kütahya Kazası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 243-274.
- Dağlı, S. (2004). *1 numaralı Kütahya şer'iye sicili (1. Bölüm) transkripsiyonu ve kritiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya.
- Dalkılıç, E. (2004). *Kayseri kadı sicillerine göre zimmûler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri.
- Diñç, G. (2005). Şer'iyye sicillerine göre XIX. yüzyıl ortalarında Antalya'da ailenin sosyo-ekonomik durumu. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 17(17), 1-19.
- Dönmez, İ.K. (2010). Şüf'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*, (C.39, ss. 248-252). İstanbul: TDVİAM.
- Erkal, M. (1991). Arşın. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*, (C.3, ss.411-413). İstanbul: TDVİAM.
- Erkan, N. (2015). 18. yüzyılın ilk yarısı Üsküdar sicillerine göre müslim-Gayrimüslim ilişkilerinin hukukî boyutu. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 48-79.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde millet sistemi - Alternatif Üniversite*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Esirgen, S. Ö. (2016). Aile hukuku ve mülkiyet ilişkileri açısından klasik dönem Osmanlı hukukunda gayrimüslim kadın. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (3), 893-935.

- Güngör, E. (2006). *1 numaralı Kütahya şer'iyeye sicili (2. Bölüm) transkripsiyonu ve kritiği*.Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya.
- Jeninngs, R. C. (1975). Women in early 17th century Ottoman judicial records, - The sharia court of Anatolian Kayseri. *Journal of the Economic and Social History of Orient*, XVIII(I), 53-114.
- Karataş, M. (2012). Mahkeme kayıtlarına göre XVII. Ve XVIII. yüzyıllarda Diyarbakır'de gayrimüslimler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 393-422.
- Kenanoğlu, M. M.(2003). Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim teb'anın idaresinde kullandığı bir yöntem olarak "ruhani iltizam" sistemi. *Divan İlmi Araştırmalar*, 14(1), 67-84.
- Kılıkış, Y. (2019). *18-19. yüzyıllarda Kütahya Çiniciliği: Üretim ilişkileri, çini ticareti ve motifler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih anabilim Dalı, Ankara.
- Konan, B. (2015). Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının hukuki durumuna ilişkin bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64 (1), 171-193.
- Kürkman, G. (2005). *Toprak, ateş, sır, tarihsel gelişimi, atölyeleri ve ustalarıyla Kütahya çinileri*. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yayını 1.
- Özcoşar, İ. (2003). Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin hukuki durumu ve millet sistemi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 124-139.
- Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (C.26, ss. 458-459). Ankara: TDVİAM.
- Sarıavcı, L. (2007). *1 numaralı Kütahya şer'iyeye sicili (3. Bölüm) transkripsiyonu ve kritiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kütahya.
- Yıldırım, İ. (2018). Şu'fa – Önalım hakkı mecelle ve Türk Medeni Kanunu merkezli bir mukayese. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 31, 317-336.
- Yıldız, K. (2019). Aykırı vakıflar: Osmanlıda fukara-yı müslimini de gözeten gayrimüslim vakıfları. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, LIV (2019), X-XX, 141-198.
- Yılmaz, İ. (2017). İslam hukukunda hibe yoluyla varisleri mirastan mahrum etmeye yönelik tasarrufların sınırlandırılması. *Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(18), 221-223.